

تأثیرات متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی (مورد مطالعه: شهرستان نقده)

شمسی صالح پور*^۱ حسن اسماعیل زاده^۲ خدیجه کریمی^۳

- ۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران.
- ۲- حسن اسماعیل زاده استادیار گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران
- ۳- خدیجه کریمی دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران.

چکیده

ظهور اندیشه توسعه پایدار با تأکید بیش از پیش بر افزایش نقش جوامع محلی، حرکت به سمت توسعه گردشگری پایدار را تسهیل می‌کند. مفهوم گردشگری پایدار ریشه در توسعه پایدار جوامع محلی دارد که این توسعه موجب رشد و پیشرفت همه جانبه در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی می‌شود. تحقیق حاضر باهدف تأثیرات متقابل توسعه پایدار گردشگری و توسعه پایدار اجتماعات محلی در شهرستان نقده با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. در این پژوهش به منظور گردآوری داده‌ها از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی بهره گرفته شده است. برای تحلیل داده‌ها از مدل تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی (تحلیل کلاستر)، تحلیل واریانس دوطرفه و آزمون تعقیبی شفه استفاده شده است. تحلیل خوشه‌ای، معیارهای مورد مطالعه پژوهش را به تفکیک ابعاد سه‌گانه در چهار خوشه دسته‌بندی کرده است که در قالب سه خوشه کلان تحت عناوین «توانمندسازی اقتصادی و مدیریت و برنامه ریزی»، «توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی» و «توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست محیطی» نام‌گذاری شده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که توسعه پایدار گردشگری و توسعه پایدار اجتماعات محلی با اثرپذیری از عوامل «توانمندسازی اقتصادی و مدیریت و برنامه ریزی»، «توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی» و «توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست محیطی» بر توسعه یکدیگر تأثیر متقابل دارند.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار، گردشگری، اجتماعات محلی، شهرستان نقده

مقدمه

ناکارآمدی و ناپایداری بسیاری از راهبردهای کلاسیک گذشته در زمینه روستایی، برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران را بر آن داشت تا راهبردهای جدیدی را جایگزین راهبردهای گذشته بکنند، از این رو با مطرح شدن نظریه توسعه پایدار از دهه ۱۹۷۰ به بعد، توسعه گردشگری نیز به عنوان یکی از راهبردهای ممکن و قابل دوام برای توسعه در بسیاری از مناطق دور و روستایی و شاید به عنوان یکی از جایگزین‌های مناسب برای پیاده سازی الزامات توسعه پایدار و پایداری محیط زیست، اجتماع و اقتصاد نواحی روستایی و هم چنین ایجاد اشتغال، سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی، بهبود زیر ساخت‌ها و منافع اقتصادی در نواحی روستایی مطرح شد (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲). امروزه این مسئله آشکار شده است که برای توسعه اجتماعات محلی رویکردهای توسعه سنتی که عمدتاً بر مسائل اقتصادی تمرکز داشتند، در کاهش محرومیت اجتماعات محلی موفقیت چندانی به دنبال نداشته‌اند (جمعه پور، ۱۳۸۴، ۲۸). توسعه، تغییر بنیادی در متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هر جامعه محسوب می‌شود. توسعه اقتصادی پایدار بدون توسعه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی امکان‌پذیر نیست و توسعه اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز بدون نگرش منطقی و علمی به مسئله توسعه اقتصادی در بلندمدت، راه به جایی نخواهد برد (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۴). از این رو، برای توسعه اجتماعات محلی رویکردی جدیدی که جامع و پایدار باشد نیاز است. یکی از راهبردهایی که در سال‌های اخیر به خصوص در کشورهای توسعه‌یافته (جمعه پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۵-۳۴) به عنوان یک استراتژی برای توسعه اوضاع اجتماعی و اقتصادی ساکنان اجتماعات محلی (Mahmoudi, 2011: 136) مورد توجه قرار گرفته و در برخی کشورها به اجرا در آمده و نتایج مثبتی به همراه داشته است، استفاده از ظرفیتها، پتانسیلها، جاذبه‌های متعدد طبیعی و انسانی گردشگری به عنوان منبع درآمد و معیشت و درعین حال کمک به حفاظت از سرمایه‌ها و جاذبه‌های منحصربه‌فرد طبیعی و انسانی است (جمعه پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۵-۳۴). امروزه گردشگری آغاز تغییراتی است که گردشگر جهت برآوردن نیازهای خود انجام می‌دهد، معنا و مفهوم تازه یافته است (Smaranda CosmT et al, 2014: 507).

بنابراین گردشگری، دارای مزایای اقتصادی حیرت‌آوری برای جوامع است و در تعاملات بین سطوح محلی و جهانی نقش حائز اهمیتی دارد (Tucker, 2003: 1). به طوری که گردشگری به عقیده بسیاری از محققان، در مقایسه با دیگر بخش‌های مختلف اقتصادی مزایای بسیاری دارد که آن را به عنوان ابزاری مؤثر (جمعه پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۵-۳۴) برای توسعه پایدار اجتماعات محلی تبدیل می‌کند. این در حالی است که بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه نیز، از صنعت گردشگری به عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند و بر این باورند که گردشگری، به عنوان یک موضوع چند ارزشی (Bodewes, 1981: 43) نیل به توسعه پایدار به شمار می‌رود. توسعه پایدار به عنوان جریانی پایدار در تغییرات اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، و محیطی برای افزایش و ترقی رفاه و خوشبختی طولانی مدت کل اجتماع تعریف می‌شود و پویایی چندبعدی است که به گونه‌ای پایدار درصد و وحدت اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است (Moseley, 2002: 12). بنابراین وحدت اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی اجتماعات محلی نیز بستر ساز توسعه گردشگری پایدار محسوب می‌شود. به طوری که این دو بر یکدیگر تأثیر متقابل داشته و لازم و ملزوم یکدیگر به شمار می‌روند. در توسعه گردشگری، ابعاد سه گانه توسعه پایدار اجتماعات محلی (اقتصادی - نهادی با شاخص‌هایی مانند اشتغال، درآمد، همکاری نهادها

دولتی و غیردولتی، سرمایه گذاری، برنامه ریزی دولتی و...، اجتماعی - فرهنگی با شاخص‌هایی مانند مشارکت مردمی، آموزش، امنیت، تبلیغات و اطلاع رسانی و... و اکولوژی - زیست محیطی با شاخص‌های حفاظت از منابع طبیعی، کاهش آلودگی، بهبود زیرساخت‌های گردشگری و... از الزامها و پایه‌های اساسی برای شکل‌گیری و توسعه پایدار گردشگری است (اسماعیل زاده و صالح پور، ۱۳۹۵: ۳۲۸). توسعه پایدار گردشگری نوعی از توسعه است که در آن تعادل، ارزش حفاظت، کیفیت اخلاق، اصول اقتصادی و مزیت‌های اقتصادی برابر دیده می‌شود و در تلاش برای توسعه متوازن است که با توسعه اقتصادی صرف جایگزین شده است. در این دیدگاه، گردشگری با استفاده از منابع موجود، وحدت و یکپارچگی، هویت فرهنگی، سلامت زیست محیطی، تعادل اقتصادی و ثروت را برای مردم محلی فراهم می‌کند (نبی نجفی و همکاران، ۲۰۱۶: ۸). به هر حال اگر گردشگری بتواند همه‌ی نقش‌های محوله را به خوبی ایفا کند، می‌تواند خالق و محرک یا فرایند توسعه‌یافته‌ای برای حصول به پایداری جوامع محلی در تمام زیرشاخه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و همچنین خود صنعت گردشگری باشد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۴).

شهرستان نقده از توابع استان آذربایجان غربی با داشتن از توانمندی‌ها و قابلیت‌های گردشگری، مانند سواحل تالاب‌های بین‌المللی، سواحل جنوبی دریاچه ارومیه، آب معدنی شیخ معروف، آب و هوای فرح‌بخش، هفت‌چشمه، سلطان یعقوب و جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی همچون تپه باستانی حسنلو، جاذبه‌های فرهنگی بکر مانند زیارتگاه، آیین‌های سنتی، عرضه مستقیم کالا و غیره که می‌تواند به یک مقصد مهم گردشگری در سطح استان و کشور و حتی بین‌المللی تبدیل شده و توسعه پایدار اجتماعات محلی مؤثر واقع گشته و سهم ارزنده‌ای از جذب منافع حاصله از این صنعت داشته باشد، هنوز نتوانسته است در زمینه استفاده از مزیت گردشگری برای جذب گردشگر و ایجاد تغییرات در اقتصاد محلی، فرصت شغلی، افزایش درآمد، ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی - فرهنگی، افزایش کیفیت محیط زندگی، تغییرات زیست‌محیطی و ساخت بنیان‌های خدمات گردشگری و غیره موفق عمل نموده و آن را در برنامه‌ها مورد توجه قرار دهد. با توجه به وجود بسترهای توسعه گردشگری، می‌توان از فرصت‌های موجود گردشگری برای توسعه گردشگری و اجتماعات محلی (شهری و روستایی) در راستای پایداری منطقه گام برداشت و پیامدهای مثبت آن را تقویت و از آثار منفی، به ویژه در زمینه زیست‌محیطی جلوگیری کرد. با توجه به این موارد پژوهش حاضر باهدف سنجش تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی در پی پاسخ به پرسش ذیل تدوین شده است:

آیا توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی بر همدیگر تأثیر متقابلی دارند؟ میزان اثربخشی آن‌ها بر روی هم تا چه اندازه است؟

مبانی نظری تحقیق

در عصر کنونی، گردشگری و اقتصاد گردشگری، در حال تبدیل شدن به یکی از سریع‌ترین صنایع روبه رشد جهان و ابزاری برای ایجاد درآمد ملی است که از اصلی‌ترین ارکان اقتصادی جهان (Rattanasuwongchai, 1998:2) به شمار می‌رود. در جهان امروز گردشگری به عنوان راهی جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع، مورد توجه اکثر کشورها و بخصوص کشورهای جهان سوم قرار گرفته است. با توجه به شکل‌گیری مفهوم توسعه پایدار، صنعت گردشگری نیز همانند سایر صنایع بدنبال راهی جهت

همسویی هرچه بیشتر با مفهوم ذکر شده بوده و در همین راستا انواع گردشگری جایگزین وارد عرصه صنعت گردشگری شده و جایگاه ویژه‌ای را بخود اختصاص داده‌اند. تلفیق این بخش از محصول با مفهوم پایداری راهی نوین پیش روی این صنعت جهت دستیابی به توسعه پایدار گردشگری قرار داده است (فاضل بخششی، ۱۳۹۰: ۱). تاکنون رویکردهای مختلفی در زمینه توسعه آن مطرح شده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: رویکرد انبوه‌گرایی که بر توسعه گسترده زیرساخت‌ها و تأسیسات گردشگری در مقاصد گردشگری (بدون ملاحظات پایداری) تأکید دارد. رویکرد صنعت-محور که براساس آن، گردشگری به عنوان یک صنعت اقتصادی در نظر گرفته می‌شود و دولت‌ها از آن به عنوان ابزاری در جهت درآمدزایی بیشتر و رشد و توسعه مناطق، استفاده می‌کنند که از این طریق ممکن است منابع طبیعی نیز مورد بهره‌برداری سوء قرار گیرند. رویکرد جغرافیایی/فضایی که از سوی جغرافیدانان و طرفداران حفاظت از منابع طبیعی مطرح شده است و با نگاه برنامه‌ریزی فضایی، توسعه گردشگری همزمان با حفظ ارزش‌های اکولوژیکی اتفاق می‌افتد. رویکرد گردشگری اجتماع-محور که طبق آن، توسعه گردشگری با مشارکت و احترام به خواسته‌های اجتماع میزبان صورت می‌گیرد؛ و بالاخره، رویکرد توسعه پایدار که از طریق آن، توسعه گردشگری در تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی محقق می‌گردد. توسعه پایدار، رویکردی جامع و همه‌جانبه است که تمام ابعاد محیطی، اقتصادی، اجتماعی، نهادی و سیاسی را در امر توسعه شامل می‌گردد. توجه به حفظ ارزش‌های اکولوژیکی همراه با کسب منافع اقتصادی، اهداف عمده این نوع توسعه محسوب می‌گردد. این نوع توسعه همچنین بر سطح بالای مشارکت مردم در تمام مراحل برنامه‌ریزی و همکاری ذینفعان و نهادسازی تمرکز دارد. بر اساس توسعه پایدار، دولت عمدتاً در نقش تسهیل سرمایه‌گذاری و تنظیم مقررات محلی ظاهر می‌گردد. نوع توسعه، بر اساس رویکرد اندک‌افزا و در مقیاس اجتماع محلی صورت می‌گیرد. مصرف منابع در این نوع توسعه، پایین بوده و از ابزارهای مختلف مدیریت محیطی استفاده می‌گردد (Hall, 2000).

جدول (۱): رویکردهای برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری: فرض‌ها، تعریف مساله، متدها، مدل‌ها و ادبیات

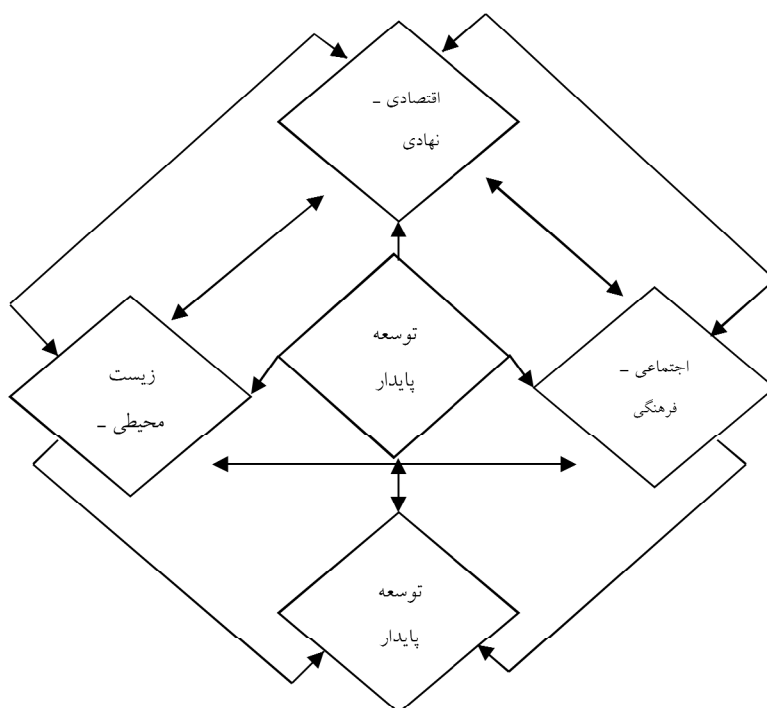
رویکردهای برنامه‌ریزی	فرض‌های اساسی و گرایش‌ها مرتبط	تعریف مساله برنامه‌ریزی گردشگری	نمونه‌هایی از مدل‌های تحلیلی	متون و ادبیات نظری
انبوه‌گرایی	- گردشگری، یک کالای اساسی است. - گردشگری باید توسعه یابد. - منابع طبیعی و فرهنگی باید بهره‌برداری شود. - صنعت به عنوان یک تخصص محسوب می‌گردد. - توسعه در حوزه‌های تجاری/شرکتی تعریف می‌شود.	- چه تعداد گردشگر می‌تواند جذب شود و اسکان داده شود؟ - چگونه می‌توان بر موانع غلبه کرد؟ - چگونه می‌توان ساکنین محلی را متقاعد کرد تا با گردشگران به خوبی رفتار کنند؟	- مدل‌های پیش‌بینی تقاضا	- مشارکت با مباحث مرتبط با سیاست‌گذاری گردشگری
اقتصادی	- گردشگری همانند	- آیا گردشگری می‌تواند	- فرایندهای	- مباحث اثر

<p>اقتصادی و مطالعات امکان‌سنجی - نمونه‌هایی که منافع بالقوه یک گروه در المپیک را تحلیل می‌کند.</p>	<p>مدیریتی - طرح‌های جامع گردشگری - انگیزه - اثر اقتصادی - تقویت‌کنندگان اقتصاد - قیمت‌گذاری اصولی</p>	<p>به عنوان قطب رشد مورد استفاده قرار گیرد؟ - بیشینه سازی ابزارهای افزایش درآمد و اشتغال چگونه امکان‌پذیر است؟ - چگونه می‌توان بر انتخاب مصرف‌کننده تأثیر گذاشت؟ - چگونه می‌توان ارزش‌های اقتصادی را برای غیربومی‌ها تأمین کرد؟ - چگونه می‌توان ارزش‌های اقتصادی را برای اهداف حفاظتی فراهم آورد؟</p>	<p>سایر صنایع در نظر گرفته می‌شود. - استفاده از گردشگری در جهت: ایجاد اشتغال، کسب عواید خارجی و بهبود تجارت، تشویق توسعه منطقه‌ای، غلبه بر عدم تعادل‌های اقتصادی منطقه‌ای. - برنامه‌ریز در نقش یک متخصص. - توسعه به عنوان توسعه اقتصادی تعریف می‌شود.</p>	
<p>- مطالعات گان؛ ۱۹۹۴ - مطالعات اینسکیپ؛ ۱۹۹۱ - مطالعات داویلینگ؛ ۱۹۹۷.</p>	<p>- الگوها و فرایندهای فضایی - اثرات فیزیکی - مورفولوژی منابع - محدودیت‌های تغییرات قابل قبول (LAC) - تنوع فرصت‌های گردشگری (ROS) - سبک زندگی در مقصد</p>	<p>- ظرفیت‌سازی کالبدی- فیزیکی - مدیریت استادانه الگوهای سفر و جریان‌های گردشگر - مدیریت گردشگر - تمرکز یا تفرق گردشگران - درک محیط طبیعی - مدیریت مناطق بکر و پارک‌های ملی - طراحی نواحی حساس محیطی</p>	<p>- گردشگری وسیله‌ای برای استفاده منابع - مبنای اکولوژیکی برای توسعه - حفاظت محیطی - توسعه با در نظر داشتن محیط - حفاظت از تنوع ژنتیکی</p>	<p>فضایی / جغرافیایی</p>
<p>- مطالعات مورفی؛ ۱۹۸۵ - مطالعات بلانک؛ ۱۹۸۹ - مطالعات مک بث؛ ۱۹۹۷</p>	<p>- چشم‌انداز اکولوژیکی اجتماع محلی - ظرفیت‌سازی اجتماعی / ادراکی - تغییر گرایش‌ها - ابزارهای تقویت اجتماعی</p>	<p>- چگونه می‌توان کنترل اجتماع محلی را تقویت کرد؟ - درک گرایش‌ها اجتماع محلی در گردشگری چگونه محقق می‌شود؟ - درک اثرات گردشگری بر اجتماع محلی چطور حاصل می‌گردد؟ - اثرات اجتماعی</p>	<p>- نیاز به کنترل محلی - تحقیق در خصوص توسعه متعادل - تحقیق در زمینه آلترناتیو‌هایی برای توسعه "انبوه" گردشگری - برنامه‌ریز در نقش تسهیل‌گر به جای متخصص - توسعه با توجه به مباحث اجتماعی -</p>	<p>اجتماع - محور</p>

فرهنگی			
- یکپارچه سازی ارزش های اقتصادی، محیطی و اجتماعی - فرهنگی - یکپارچه سازی برنامه ریزی گردشگری با سایر فرایندهای برنامه ریزی - برنامه ریزی کل گرا - حفظ فرایندهای ضروری اکولوژیکی - حفظ میراث انسانی و تنوع زیستی - عدالت بین نسلی و درون نسلی - دستیابی به تعادل بهتر عدالت و فرصت بین ملتها	- درک سیستم گردشگری - تنظیم اهداف، مقاصد و اولویتها - دستیابی به هماهنگی سیاست گذاری و مدیریت در درون و بین بخش های خصوصی و دولتی - سیستم های هماهنگ و یکپارچه کنترل - درک ابعاد سیاسی گردشگری - برنامه ریزی برای آن نوع گردشگری که تأمین کننده نیازهای محلی و تجارت موفق در بازارهای رقابتی است.	- مدل های سیستمی - مدل های یکپارچه متمرکز بر مکان ها و ارتباطات و روابط بین مکان ها - منابع به عنوان مصنوعات فرهنگی - ادراک محیطی - اکولوژی تجاری - سازمان های آموزشی	- کرپندورف؛ ۱۹۸۷ - هال و مک آرتور؛ ۱۹۹۶، ۱۹۹۸ - ماتیسون و وال؛ ۱۹۸۲ - مک کرچر؛ ۱۹۹۷ - لیندبرگ و مک کرچر؛ ۱۹۹۷

Source: Ibid

بنیان نظری پژوهش حاضر را به طور مشخص رویکرد توسعه پایدار گردشگری تشکیل می دهد. رویکرد توسعه پایدار گردشگری، تحولی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری به رویکرد کل است که در این رویکرد، نه تنها نیازهای بازار مورد توجه است، بلکه به نیازهای جامعه و محیط زیست طبیعی نیز توجه می شود (چوی و سیراکایا، ۲۰۰۶: ۱۲۷۴). در همین زمینه، اجماع نظر صاحب نظران بر این رویکرد و نیز عنایت به کارآمدی آن در مقابل دیگر رویکردها سبب شد رویکرد توسعه پایدار مورد استقبال محققان و صاحب نظران در راستای توسعه گردشگری روستایی واقع شود (شارپلی ۲۰۰۲: ۲۳۳). توسعه پایدار گردشگری، فرایندی دشوار است. ممکن است تأثیری منفی بر گروه های خاصی بگذارد و گروهی دیگر از آن سود ببرند. برای اینکه توسعه پایدار گردشگری بیشترین شانس موفقیت را داشته باشد، ضرورت دارد که در آن به ذینفعان توجه شود. سازمان جهانی گردشگری بیان می دارد که دخالت ذینفعان در این فرایند، یکی از شرایط لازم برای شکل گیری توسعه پایدار گردشگری است (جر، ۲۰۰۳: ۲۸). در این تحقیق با بهره گیری از رویکرد توسعه پایدار، تلاش شده است با بررسی معیارهای مختلف ابعاد سه گانه اقتصادی - نهادی؛ اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی - کالبدی، تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری و توسعه پایدار اجتماعات محلی نشان داده شود (شکل ۱ مدل مفهومی تحقیق حاضر را نشان می دهد).

شکل (۲): مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

مطالعه حاضر به لحاظ هدف، بنیادی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری مورد مطالعه مناطق روستایی و شهری شهرستان نقده با ۱۲۱۶۰۲ نفر جمعیت و ۳۳۷۰۰ خانوار بوده است. برای تعیین حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران از ۳۳۷۰۰ خانوار شهری و روستایی، ۳۸۰ سرپرست خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب و با روش نمونه‌گیری تصادفی در سطح دو سکونتگاه شهری و ۱۰ سکونتگاه روستایی مورد پرسشگری قرار گرفتند. برای انتخاب روستاهای نمونه، از بین ۱۱۸ سکونتگاه روستایی با کاربرد روش نمونه‌گیری هدفمند روستاهای دارای جاذبه توریستی به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. معیارهای مورد بررسی (۵۹ معیار بر مبنای ۱۸ مؤلفه)، براساس بررسی ادبیات موضوع مرتبط با توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی و سنجش روایی آن از دیدگاه کارشناسان و مطلعین ضمن بومی‌سازی با شرایط محدوده مورد مطالعه، انتخاب شده‌اند (جدول ۲). گردآوری داده‌ها بر اساس دو روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه) صورت گرفته است. در روش میدانی از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. سنجش پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفا کرونباخ (۰/۸۳) و روایی آن به صورت صوری و محتوایی بوده است. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل خوشه‌ای به روش سلسله مراتبی (کلاستر) برای تعیین خوشه‌های همگن و خوشه‌بندی معیارهای مورد مطالعه در قالب ابعاد سه‌گانه اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی، استفاده شده است. روش‌های مختلفی برای تشکیل خوشه‌های تراکمی در تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی وجود دارد که عبارت‌اند از: پیوند تکی، پیوند متوسط، پیوند کامل، روش وارد و روش مرکز ثقل. به منظور تشکیل خوشه‌ها در این پژوهش با توجه به داده‌های

آماري و هدف تحقيق از روش وارد استفاده شده است. در ادامه تحليل خوشه‌اي براي بررسي وجود يا عدم وجود تفاوت بين خوشه‌ها بر مبنای عضویت‌هایشان، از تحليل واریانس یک راهه کمک گرفته شده است؛ سپس با بهره‌گیری از آنالیز واریانس دوطرفه مبادرت به بررسی تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی در قالب ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار (اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و توسعه زیست‌محیطی - کالبدی) به واسطه خوشه‌هایشان گردیده و آنگاه در همین زمینه برای مشخص ساختن میزان تأثیر هر یک از خوشه‌های چهارگانه ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی از آزمون تعقیبی شفه استفاده شده است. نهایتاً برای بررسی ارتباط بین توسعه پایدار گردشگری و توسعه پایدار اجتماعات محلی از دیدگاه ساکنین مناطق شهری و روستایی از ضریب همبستگی پیرسون بهره‌گیری شده است.

جدول (۲): مؤلفه‌ها و معیارهای مورد مطالعه

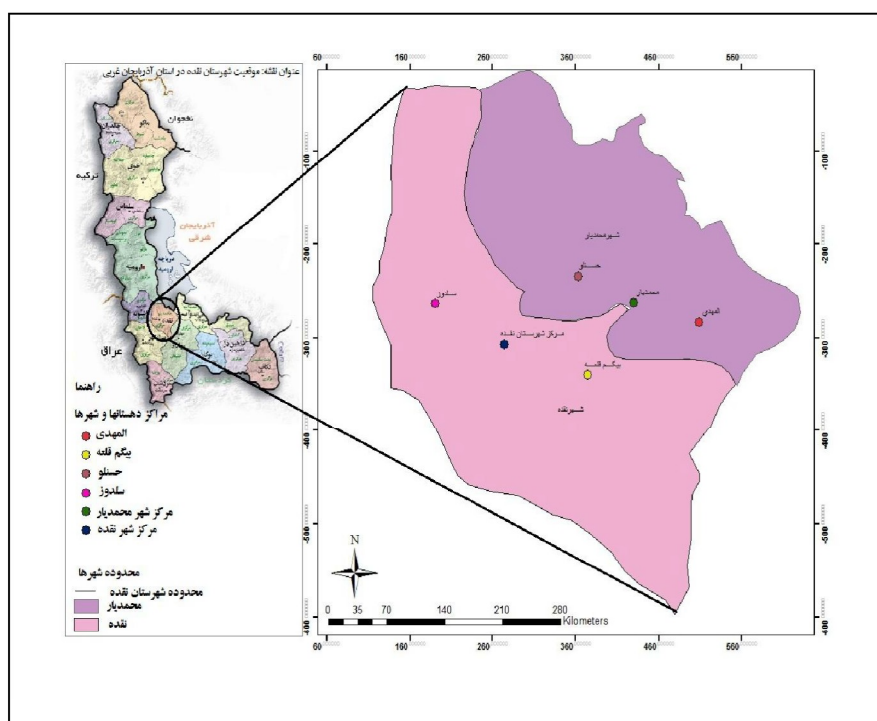
ابعاد	مؤلفه	معیار
اقتصادی - نهادی	عدالت و رفاه اقتصادی، ثبات اقتصادی، هزینه زندگی، سرمایه‌گذاری، توسعه ظرفیت نهادی، مدیریت و برنامه‌ریزی	درآمد و ثروت، ایجاد فرصت شغلی، توزیع درآمد، کاهش بیکاری، تنوع‌بخشی اقتصادی، تقویت اقتصاد ساکنین اجتماعات محلی، تقویت زیرساخت‌های اقتصادی، حمایت دولت به لحاظ منابع مالی و اعتباری، سرمایه‌گذاری افراد بومی (مثل ایجاد مؤسسه‌های اقتصادی جدید در بخش گردشگری)، قدرت خرید، توانایی خانوارها برای تأمین هزینه‌های زندگی، افزایش قیمت محصولات مصرفی و تولیدی، افزایش کاذب قیمت زمین و مسکن، تغییر الگوی مصرف، دسترسی عموم مردم به اطلاعات، بازسازی ظرفیت‌ها، تعامل و همکاری بین نهادهای دولتی و غیردولتی، تقویت نقش گروه‌های مردمی، همگرایی در سیاست‌گذاری‌های محیطی و توسعه، آگاهی از توسعه پایدار، تبلیغات و اطلاع‌رسانی، توسعه مدیریت مطلوب و برنامه‌ریزی
اجتماعی - فرهنگی	ارتقاء شرایط زندگی، سرمایه اجتماعی، حفاظت از الگوهای اجتماعی - فرهنگی، جمعیت	بهبود کیفیت زندگی، رضایت از توسعه گردشگری، کیفیت درآمد و ثروت، عدالت اجتماعی، کاهش فقر، دسترسی به فرصت‌های برابر (بهداشت - درمان، آموزش، امکانات رفاهی)، مسکن، افزایش سطح سواد، اعتماد (بیان ایده‌ها و نظرات در جمع و افزایش کار گروهی)، تعامل (افزایش عضویت در نهادهای مردمی - حمایتی)، مشارکت (مشارکت در امور تصمیم‌گیری برای توسعه) انسجام اجتماعی (همدلی میان مردم شهر و روستا)، حفاظت از میراث فرهنگی، حفاظت از آداب و رسوم محلی، حمایت از الگوهای اجتماعی و فرهنگی، افزایش جمعیت، مهاجرت

زیست‌محیطی - کابردی	منابع سرزمین، آلودگی، حمایت از تنوع زیستی، کاهش آسیب‌پذیری محیطی، بهداشت محیط، تقویت و آگاهی‌های زیست‌محیطی، تغییر کاربری اراضی، توسعه امکانات و خدمات	استفاده بهینه از زمین، منابع آبی، پوشش گیاهی و مراتع، امنیت منابع طبیعی، کیفیت هوا، آلودگی آب و خاک، افزایش حساسیت زیست‌محیطی، مشارکت حفاظت از تنوع زیستی (گونه‌های گیاهی و جانوری)، تغییر کاربری اراضی کشاورزی، سیستم جمع‌آوری زباله، دفع بهداشتی فاضلاب، افزایش کیفیت محیط، افزایش آگاهی، افزایش فضاهای تفریحی، گسترش فضاهای خدماتی (رستوران)، ایجاد فضاهای بهداشتی و درمانی، توسعه امکانات اقامتی (مسافرخانه)، بهبود کیفیت راه‌های ارتباطی، گسترش پارکینگ در مناطق دارای جاذبه
----------------------------	--	---

منبع: Golusin, 2009: 69, Barrera, 2002: 254, OECD (1996). رهیافت‌های پیشنهادی توسعه پایدار (سازمان ملل، ۲۰۰۲)، شایان و رضازاده (۱۳۹۰)، افتخاری و همکاران (۱۳۸۹) و مطالعات میدانی نگارندگان

محدوده مورد مطالعه

شهرستان نقده با وسعت ۱۰۵۰/۰۸۷ کیلومتر مربع از شهرستان‌های جنوبی استان آذربایجان غربی است که حدود ۲/۶۷ درصد از مساحت این استان را به خود اختصاص داده است (تقی زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۰). این شهرستان در ۳۶ درجه و ۵۷ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۲۳ دقیقه طول شرقی عرض نصف النهار گرینویچ واقع شده است. و از شمال به شهرستان ارومیه و دریاچه ارومیه، از جنوب به شهرستان پیرانشهر، از شرق به شهرستان‌های میاندوآب و مهاباد و از غرب به شهرستان اشنویه محدود می‌شود (شکل ۲). واقع شدن در شاهراه ارتباطی پنج شهر و دریاچه ارومیه و جاده منتهی به عراق، موقعیت و جاذبه خاصی به این شهرستان بخشیده است. مساحت شهرستان ۱۰۵۰ کیلومترمربع بوده و ارتفاع آن از سطح دریای آزاد ۱۳۵۰ متر است. طبق آخرین تقسیمات سیاسی و کشوری، این شهرستان دارای دو نقطه شهری به نام‌های شهر محمدیار و نقده، ۴ دهستان و ۱۱۸ آبادی است (سالنامه آماری، ۱۳۸۹: ۴۶-۵۵). براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، شهرستان نقده دارای ۱۲۱۶۰۲ نفر جمعیت بوده که از این تعداد ۸۴۱۵۴ نفر شهری و ۳۷۴۴۸ نفر روستایی می‌باشند (مرکز آمار، ۱۳۹۰). این شهرستان از نظر گردشگری دارای جاذبه‌ها و منابع فراوانی است. تپه باستانی حسنلو، آب و هوای معتدل کوهستانی، تالاب‌های بین‌المللی یادگارلو، شورگل، درگه سنگی (سیران گلی)، سلدوز، سواحل جنوبی دریاچه ارومیه، وجود چشمه‌های جوشان و معدنی شیخ معروف، شکارگاه‌ها، ساحل سرسبز و بکر رودخانه گذار، مراتع بکر و طبیعی تالاب سیران گلی، دریاچه سد حسنلو، دره سرسبز سلطان یعقوب و تفرجگاه هفت‌چشمه از مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی شهرستان نقده محسوب می‌گردد که چشم‌انداز زیبایی به شهرستان بخشیده‌اند (اسماعیل زاده و صالح پور، ۱۳۹۵: ۳۱۷).

شکل (۲): موقعیت شهرستان نقده در استان آذربایجان غربی

تحلیل یافته‌ها

بر پایه مطالعات صورت گرفته، امروزه برای توسعه پایدار اجتماعات محلی (مناطق روستایی و شهری)، از بین رویکردهای مختلف توسعه، رویکردی که توسعه اقتصادی پایدار را همسو با توسعه فرهنگی، اجتماعی، نهادی و زیست‌محیطی امکان‌پذیر ساخته و جامع و پایدار باشد، مورد نیاز است. توسعه گردشگری در طی سالیان اخیر به عنوان یک راهبرد برای توسعه پایدار اجتماعات محلی مورد توجه قرار گرفته و در بسیاری از کشورهای جهان که همراه به برنامه‌ریزی مناسب به اجرا در آمده است، نتایج مثبتی به همراه داشته است. در این مطالعه بر پایه رویکرد توسعه پایدار گردشگری به عنوان رویکرد نظری پژوهش حاضر، تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی در ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در ابتدا برای تقسیم مجموعه‌ای از داده‌ها به زیرمجموعه‌های (خوشه‌ها) همگن، از تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی استفاده به عمل آمده است. همچنین با استفاده از تحلیل خوشه‌ای با کاستن از تعداد معیارها می‌توان به خوشه کلان دست یافت. نتایج یافته‌ها نشانگر آن است که معیارهای مورد مطالعه در ابعاد سه‌گانه اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی در چهار خوشه، گروه‌بندی شده و سپس بر اساس معیارهای مورد بررسی، در قالب یک خوشه کلان نام‌گذاری شده است.

الف) بعد اقتصادی - نهادی

نتایج خوشه‌بندی معیارهای بعد اقتصادی - نهادی براساس مدل کلاستر نشانگر آن است که این معیارها در چهار خوشه مجزا قرار گرفته‌اند. به طوری که در خوشه اول ۶ معیار با میانگین ۳/۲۵، در خوشه

دوم ۵ معیار با میانگین ۳/۳۷، در خوشه سوم ۷ معیار با میانگین ۳/۶۱ و در خوشه چهارم سه معیار افزایش قیمت زمین، افزایش قیمت محصولات مصرفی، قدرت خرید با میانگین ۳/۱۷ قرار گرفته‌اند. با توجه به معیارهای خوشه‌ها، هر چهار خوشه در یک خوشه کلان، تحت عنوان توانمندسازی اقتصادی و مدیریت و برنامه‌ریزی (با میانگین ۳/۳۵) نام‌گذاری شده است (جدول ۳).

جدول (۳): خوشه‌بندی معیارهای بعد اقتصادی - نهادی

خوشه‌ها	معیارها	تعداد	میانگین	خوشه کلان
خوشه اول	افزایش درآمد و ثروت، ایجاد اشتغال، تقویت زیرساخت‌های اقتصادی، توزیع درآمد و ثروت، تنوع‌بخشی اقتصادی، سرمایه‌گذاری افراد بومی	۶	۳/۲۵	توانمندسازی اقتصادی و مدیریت و برنامه‌ریزی
خوشه دوم	کاهش بیکاری، تغییر الگوی مصرف، مدیریت مطلوب و برنامه‌ریزی، تعامل و همکاری بین نهادهای دولتی و غیردولتی، تبلیغات و اطلاع‌رسانی	۵	۳/۳۷	
خوشه سوم	تقویت اقتصاد ساکنین اجتماعات محلی (شهری و روستایی)، حمایت دولت به لحاظ منابع مالی و اعتباری، توانایی خانوارها برای تأمین هزینه‌های زندگی، دسترسی عموم مردم به اطلاعات، بازسازی ظرفیت‌ها، تقویت نقش گروه‌های مردمی، همگرایی در سیاست‌گذاری‌های محیطی و توسعه	۷	۳/۶۱	
خوشه چهارم	افزایش قیمت زمین، افزایش قیمت محصولات مصرفی، قدرت خرید	۳	۳/۱۷	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

(ب) بعد اجتماعی - فرهنگی

نتایج به دست آمده از خوشه‌بندی معیارهای بعد اجتماعی - فرهنگی نشان‌دهنده آن است که معیارهای مورد بررسی در چهار خوشه دسته‌بندی شده‌اند. به طوری که در خوشه اول ۸ معیار با میانگین ۲/۹۹، در خوشه دوم ۵ معیار با میانگین ۳/۴۱، در خوشه سوم ۴ معیار با میانگین ۲/۷۹ و در خوشه چهارم دو معیار رضایت از توسعه گردشگری، حمایت از الگوهای اجتماعی و فرهنگی با میانگین ۳/۵۵ قرار گرفته‌اند. با توجه به عضویت‌های خوشه‌های حاصل، هر چهار خوشه با عضویت‌هایشان، تحت عنوان یک خوشه کلان با عنوان توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی (با میانگین ۳/۱۸۵) نام‌گذاری شده است (جدول ۴).

جدول (۴): خوشه‌بندی معیارهای بعد اجتماعی - فرهنگی

خوشه کلان	میانگین	تعداد	معیارها	خوشه‌ها
توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی	۲/۹۹	۸	بهبود کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی، افزایش امکانات رفاهی، مسکن، سطح سواد، اعتماد، انسجام، تعامل	خوشه اول
	۳/۴۱	۵	کیفیت درآمد و ثروت، مشارکت، کاهش مهاجرت، حفاظت از حفاظت از میراث فرهنگی، حفاظت از آداب و رسوم محلی	خوشه دوم
	۲/۷۹	۴	کاهش فقر، بهداشت - درمان، آموزش، افزایش جمعیت	خوشه سوم
	۳/۵۵	۲	رضایت از توسعه گردشگری، حمایت از الگوهای اجتماعی و فرهنگی	خوشه چهارم

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

ج) بعد زیست‌محیطی - کالبدی

در مفاهیم مرتبط با پایداری زیست‌محیطی - کالبدی اجتماعات محلی متأثر از توسعه پایدار گردشگری، ۱۹ معیار، استفاده بهینه از زمین، منابع آبی، پوشش گیاهی و مراتع، امنیت منابع طبیعی، کیفیت هوا، آلودگی آب و خاک، افزایش حساسیت زیست‌محیطی، مشارکت حفاظت از تنوع زیستی (گونه‌های گیاهی و جانوری)، تغییر کاربری اراضی کشاورزی، سیستم جمع‌آوری زباله، دفع بهداشتی فاضلاب، افزایش کیفیت محیط، افزایش آگاهی، افزایش فضاهای تفریحی، گسترش فضاهای خدماتی (رستوران)، ایجاد فضاهای بهداشتی و درمانی، توسعه امکانات اقامتی (مسافرخانه)، بهبود کیفیت راه‌های ارتباطی، گسترش پارکینگ در مناطق دارای جاذبه در چهار خوشه گروه‌بندی شده و نهایتاً در قالب یک خوشه کلان با عنوان توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی (با میانگین ۳/۳) نام‌گذاری شده‌اند (جدول ۵).

جدول (۵): خوشه‌بندی معیارهای بعد زیست‌محیطی - کالبدی

خوشه‌ها	شاخص‌ها	تعداد	میانگین	خوشه کلان
خوشه اول	استفاده بهینه از زمین، امنیت منابع طبیعی، کیفیت هوا، افزایش کیفیت محیط، افزایش فضاهای تفریحی	۵	۳/۱۶	توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی
خوشه دوم	منابع آبی، پوشش گیاهی و مراتع، آلودگی آب و خاک، سیستم جمع‌آوری زباله، دفع بهداشتی فاضلاب، ایجاد فضاهای بهداشتی - درمانی	۷	۳/۰۵	
خوشه سوم	افزایش آگاهی، افزایش فضاهای خدماتی، کیفیت راه‌های ارتباطی، گسترش پارکینگ در مناطق دارای جاذبه، گسترش امکانات اقامتی	۵	۳/۴۵	
خوشه چهارم	افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی، مشارکت در حفاظت از تنوع زیستی، تغییر کاربری اراضی کشاورزی	۲	۳/۵۴	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

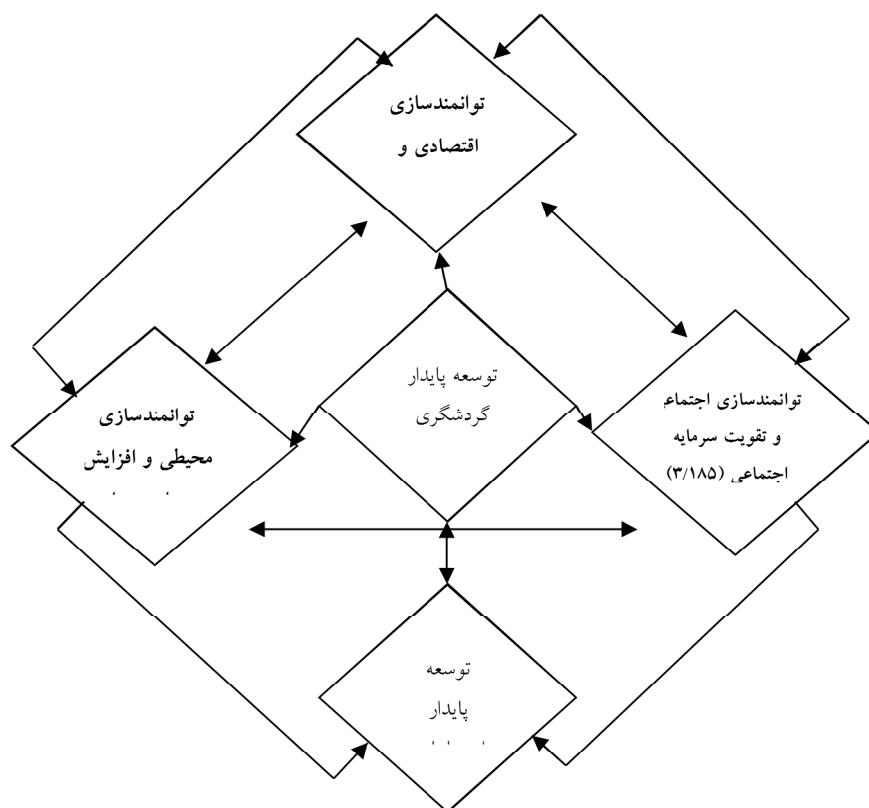
بر اساس آزمون تحلیل واریانس در بررسی وجود یا عدم وجود تفاوت بین خوشه‌ها بر مبنای عضویت‌هایشان، ملاحظه می‌شود که بین میانگین خوشه‌ها تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به طوری که از سطح معنی‌داری آزمون F برمی‌آید، مقدار آزمون به دست آمده $۶۹۰/۴۶۵$ با سطح اطمینان ۹۵ درصد بیانگر تفاوت همه خوشه‌ها از نظر میانگین تعداد معیارها در بین خوشه‌ها است. تفاوت درون گروهی خوشه‌ها خیلی کم بوده است و در واقع تفاوت در آن‌ها معنادار نیست. همچنان که در جدول مشاهده می‌شود، مجموع مجذورات واریانس درون گروهی در مقایسه با بین گروهی در سطح پایینی قرار دارد. این امر نشان‌دهنده این است که خوشه‌ها از لحاظ ویژگی‌های درون گروهی (بر مبنای معیارها) نسبت به هم اختلاف کمتری دارند، به عبارتی اختلاف خوشه‌ها مبنی بر تعداد یا عدم تعداد معیارها نیست، بلکه بیشتر خوشه‌ها از لحاظ معیارهای انتخاب‌شده نسبت به هم در یک سطح قرار داشته‌اند (جدول ۶).

جدول (۶): نتایج آزمون ANOVA ی یک طرفه

	مجموع توان دوم	درجه آزادی	میانگین توان دوم	F	Sig.
واریانس بین گروهی	۷۶/۲۱۰	۹	۸/۴۶۸	۶۹۰/۴۶۵	۰.۰۰۰
واریانس درون گروهی	۱/۸۵۲	۳۷۱	۰/۰۱۲		
جمع کل	۷۸/۰۶۲	۳۸۰			

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل خوشه‌ای و با استفاده از روش میانگین ساده بر مبنای دیدگاه ساکنان منطقه، مشخص شد که هر کدام از خوشه‌های کلان به دست آمده به ترتیب با ضرایب $۳/۱۸$ ، $۳/۳۵$ و $۳/۳$ در تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی (روستا و شهر) بر هم اثرگذار هستند. بدین ترتیب، می‌توان استنباط نمود که توسعه پایدار گردشگری، در صورت تدوین یک برنامه جامع برای توسعه صنعت گردشگری در منطقه، در ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار اجتماعات محلی (اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی) منجر به نتایج مثبت و پایداری خواهد شد. ناگفته نماند که بر اساس دیدگاه ساکنین نواحی شهری و روستایی، توسعه گردشگری در بعد زیست‌محیطی - کالبدی، در صورت عدم برنامه‌ریزی مطلوب و بی‌دقتی، در مواردی منجر به تخریب منابع آبی، انهدام پوشش گیاهی و مراتع، آلودگی آب و خاک، شکار گونه‌های حیوانی مهاجر به منطقه، شده و در کنار پیامدهای منفی عاملی بر ناپایداری منطقه به لحاظ توسعه گردشگری خواهد شد. لذا برای پایداری توسعه گردشگری و اجتماعات محلی، مدیریت و برنامه‌ریزی مطلوب، از جمله اولین ضرورت‌ها به شمار می‌رود. چرا که توسعه گردشگری خود، در کنار یک برنامه‌ریزی مطلوب، عاملی بر حفاظت از اکوسیستم‌های طبیعی محسوب می‌گردد. نهایتاً با توجه به نتایج حاصل، ارتباط و تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی با تکیه بر عوامل مؤثر بر آنها در شکل (۳) نشان داده شده است. بر اساس آن می‌توان گفت که توانمندسازی اقتصادی و مدیریت و برنامه‌ریزی، توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی، و توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی در توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی منطقه مورد مطالعه تأثیرگذار است. بدین معنی که توسعه هر کدام از آنها در قالب عوامل ذکر شده زمینه‌های توسعه دیگری را فراهم خواهد نمود.

شکل (۳): عوامل اثرگذار بر (در قالب سه خوشه کلان) توسعه پایدار گردشگری و توسعه پایدار اجتماعات محلی

براساس نتایج تحلیل واریانس دو طرفه برای بررسی تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی در قالب ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار (اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی) به واسطه خوشه‌های به دست آمده، ملاحظه می‌شود که توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی با توجه به مقدار سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ درصد و مقادیر آماره F بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند. بدین معنی که توسعه هر کدام از این عوامل در قالب ابعاد یادشده بسترهای توسعه عامل دیگر را فراهم می‌نماید؛ بنابراین توسعه هر یک از ابعاد اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و توسعه زیست‌محیطی - کالبدی با توجه به مؤلفه‌ها و معیارهایشان، زمینه‌ساز توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی خواهند شد. همچنین نتایج مجموع مربعات محاسبه‌شده نشان می‌دهد که ۰/۹۲۷ درصد از تغییرات (واریانس) متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود (جدول ۷).

جدول (۷): تأثیرات متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی

در قالب ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	Sig.
مدل تصحیح‌شده	۱۰۶/۸۲۸ ^a	۹	۱۱/۸۷۰	۲۱۳/۹۶۹	۰/۰۰۰
بخش جداشده	۶۷۹/۴۸۳	۱	۶۷۹/۴۸۳	۱۵۸۷ ۱۲۲۴۸	۰/۰۰۰
بعد اقتصادی - نهادی	۱/۷۳۶	۳	۰/۵۷۹	۱۰/۴۳۲	۰/۰۰۰
بعد اجتماعی - فرهنگی	۱۷/۴۶۳	۳	۵/۸۲۱	۱۰۴/۹۲۹	۰/۰۰۰
بعد زیست‌محیطی - کالبدی	۲/۲۴۸	۳	۰/۷۴۹	۱۳/۵۱۰	۰/۰۰۰
خطا	۸/۳۷۷	۳۷۰	۰/۰۵۵		
جمع کل	۱۲۶۹/۰۰۰	۳۸۰			
Corrected Total	۱۱۵/۲۰۵	۳۷۹			
(Adjusted R Square = ۰/۹۲۳ a. R Square = ۰/۹۲۷)					

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در همین زمینه برای مشخص ساختن میزان تأثیر هر یک از خوشه‌های چهارگانه ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی از آزمون تعقیبی شفه^۱ استفاده شده است. خوشه‌های متفاوت در پایداری گردشگری و اجتماعات محلی، با علامت ستاره مشخص شده‌اند. نتایج آزمون شفه نشان می‌دهد که در توانمندسازی اقتصادی و مدیریت و برنامه‌ریزی بر پایه مقایسه زوجی خوشه‌های چهارگانه، میانگین نمرات در هر چهار خوشه با سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ درصد، نشان‌دهنده این است که هر یک از خوشه‌ها به واسطه عضویت‌هایشان در جایگاه خود تأثیرگذاری متفاوتی را بر روی توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی در منطقه مورد مطالعه دارند. در توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی نیز بر

پایه مقایسه زوجی (چندتایی) خوشه‌های چهارگانه، به غیر از خوشه دوم و سوم ($Sig=1/000$)، میانگین نمرات در سایر خوشه‌ها با سطح معنی‌داری کمتر از $0/05$ درصد، نشان‌دهنده‌ی این است که هر یک از این خوشه‌ها به واسطه عضویت‌هایشان در جایگاه خود تأثیرگذاری متفاوتی را بر روی توسعه‌ی پایدار گردشگری و اجتماعات محلی در منطقه‌ی مورد مطالعه دارند. همچنین در خوشه توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی بر مبنای مقایسه زوجی خوشه‌های چهارگانه، هر چهار خوشه بر پایه عضویت‌هایشان با سطح معنی‌داری کمتر از $0/05$ درصد، بر یکدیگر تأثیر گذاشته و نهایتاً منجر به تأثیرگذاری متقابل توسعه‌ی پایدار گردشگری و اجتماعات محلی بر یکدیگر می‌باشد (جدول ۸-۱۰).

با توجه به تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی (شهر و روستا)، نگارندگان اقدام به مشاهده میدانی و مصاحبه با مطلعین در این زمینه نمودند که آیا گردشگری در منطقه مورد مطالعه توسعه‌یافته و زمینه‌های توسعه جوامع محلی را در ابعاد گوناگون فراهم ساخته است؟ نتایج حاصل از مشاهده و مصاحبه حاکی از آن بود که گردشگری در شهرستان نقره، با وجود توانمندی‌ها و جاذبه‌های گردشگری، نشر نیافته است و از آن به عنوان عاملی بر توسعه شهرستان استفاده نشده است؛ بنابراین ضرورت دارد با آگاهی از پیامدهای مثبت گردشگری، بسترهای توسعه گردشگری در منطقه به عنوان یک عامل توسعه درون‌زا در برنامه‌ریزی‌های توسعه ناحیه‌ای مورد توجه قرار گرفته و فراهم گردد.

جدول (۸): مقایسه چندتایی خوشه‌های چهارگانه بعد اقتصادی - نهادی (بر اساس آزمون شفه)

خوشه کلان	(I) خوشه	خوشه (J)	تفاوت میانگین I-J)	خطای استاندارد	سطح معنی‌داری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
						حد بالا	حد پایین
توانمندسازی اقتصادی و مدیریت برنامه‌ریزی	خوشه اول	خوشه دوم	*-۱/۳۱	۰/۰۶۸	۰/۰۰۰	-۱/۵۰	-۱/۱۱
		خوشه سوم	*-۲/۰۰	۰/۰۷۲	۰/۰۰۰	-۲/۲۰	-۱/۸۰
		خوشه چهارم	*-۲/۴۵	۰/۰۷۰	۰/۰۰۰	-۲/۶۴	-۲/۲۵
	خوشه دوم	خوشه اول	*۱/۳۱	۰/۰۶۸	۰/۰۰۰	۱/۱۱	۱/۵۰
		خوشه سوم	*-۰/۶۹	۰/۰۴۹	۰/۰۰۰	-۰/۸	-۰/۵۶
		خوشه چهارم	*-۱/۱۴	۰/۰۴۶	۰/۰۰۰	-۱/۲۷	-۱/۰۱
	خوشه سوم	خوشه اول	*۲/۰۰	۰/۰۷۲	۰/۰۰۰	۱/۸۰	۲/۲۰
		خوشه دوم	*۰/۶۹	۰/۰۴۹	۰/۰۰۰	۰/۵۶	۰/۸۳
		خوشه چهارم	*-۰/۴۵	۰/۰۵۲	۰/۰۰۰	-۰/۵۹	-۰/۳۰
	خوشه چهارم	خوشه اول	*۲/۴۵	۰/۰۷۰	۰/۰۰۰	۲/۲۵	۲/۶۴
		خوشه دوم	*۱/۱۴	۰/۰۴۶	۰/۰۰۰	۱/۰۱	۱/۲۷
		خوشه سوم	*۰/۴۵	۰/۰۵۲	۰/۰۰۰	۰/۳۰	۰/۵۹

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۹): مقایسه چندتایی خوشه‌های چهارگانه بعد اجتماعی - فرهنگی (بر اساس آزمون شفه)

خوشه کلان	(I) خوشه	خوشه (J)	تفاوت میانگین (I-J)	خطای استاندارد	سطح معنی‌داری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
						حد پایین	حد بالا
توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی	خوشه اول	خوشه دوم	*-۱/۲۶	۰/۰۵۰	۰/۰۰۰	-۱/۴۰	-۱/۱۲
		خوشه سوم	*-۱/۲۶	۰/۰۴۸	۰/۰۰۰	-۱/۳۹	-۱/۱۲
		خوشه چهارم	*-۲/۱۳	۰/۰۵۷	۰/۰۰۰	-۲/۳۰	-۱/۹۷
	خوشه دوم	خوشه اول	*۱/۲۶	۰/۰۵۰	۰/۰۰۰	۱/۱۲	۱/۴۰
		خوشه سوم	-۰/۰۰	-۰/۰۵۳	۱/۰۰۰	-۰/۱۵	-۰/۱۵
		خوشه چهارم	*-۰/۸۸	۰/۰۶۲	۰/۰۰۰	-۱/۰۵	-۰/۷۰
	خوشه سوم	خوشه اول	*۱/۲۶	۰/۰۴۸	۰/۰۰۰	۱/۱۲	۰/۳۹
		خوشه دوم	۰/۰۰	۰/۰۵۳	۱/۰۰۰	-۰/۱۵	۰/۱۵
		خوشه چهارم	*-۰/۸۸	۰/۰۶۰	۰/۰۰۰	-۱/۰۵	-۰/۷۰
	خوشه چهارم	خوشه اول	*-۲/۱۳	۰/۰۵۷	۰/۰۰۰	۱/۹۷	۲/۳۰
		خوشه دوم	*۰/۸۸	۰/۰۶۲	۰/۰۰۰	۰/۰۷	۱/۰۵
		خوشه سوم	*۰/۸۸	۰/۰۶۰	۰/۰۰۰	۰/۰۷	۱/۰۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۱۰): مقایسه چندتایی خوشه‌های چهارگانه بعد زیست‌محیطی - کالبدی (بر اساس آزمون شفه)

خوشه کلان	(I) خوشه	خوشه (J)	تفاوت میانگین (I-J)	خطای استاندارد	سطح معنی‌داری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
						حد پایین	حد بالا
توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی	خوشه اول	خوشه دوم	*-۱/۱۹	۰/۰۵۸	۰/۰۰۰	-۱/۲۶	-۱/۰۳
		خوشه سوم	*-۱/۷۹	۰/۰۷۱	۰/۰۰۰	-۱/۹۹	-۱/۵۹
		خوشه چهارم	*-۲/۱۱	۰/۰۵۶	۰/۰۰۰	-۲/۲۶	-۱/۵۹
	خوشه دوم	خوشه اول	*۱/۱۹	۰/۰۵۸	۰/۰۰۰	۱/۰۳	۱/۳۶
		خوشه سوم	*-۰/۶۰	۰/۰۶۲	۰/۰۰۰	-۰/۷۸	-۰/۴۲
		خوشه چهارم	*-۰/۹۱	۰/۰۴۴	۰/۰۰۰	-۱/۰۴	-۰/۷۹
	خوشه سوم	خوشه اول	*۱/۷۹	۰/۰۷۱	۰/۰۰۰	۱/۵۹	۱/۹۹
		خوشه دوم	*۰/۶۰	۰/۰۶۲	۰/۰۰۰	۰/۴۲	۰/۷۸
		خوشه چهارم	*-۰/۳۱	۰/۰۶۰	۰/۰۰۰	-۰/۴۸	-۰/۱۴
	خوشه چهارم	خوشه اول	*۲/۱۱	۰/۰۵۶	۰/۰۰۰	۱/۵۹	۲/۲۶
		خوشه دوم	*۰/۹۱	۰/۰۴۴	۰/۰۰۰	۰/۷۹	۱/۰۴
		خوشه سوم	*۰/۳۱	۰/۰۶۰	۰/۰۰۰	۰/۱۴	۰/۴۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در سنجش رابطه بین توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی، نتایج حاصل از ضریب همبستگی گویای این است که بین توسعه پایدار گردشگری با اجتماعات محلی، رابطه معناداری وجود دارد. بدین معنی که هر اندازه گردشگری به صورت پایدار در منطقه توسعه پیدا کند به همان اندازه نیل به توسعه پایدار اجتماعات محلی میسر خواهد شد و بالعکس (جدول ۱۱).

جدول (۱۱): همبستگی توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی

همبستگی پیرسون	تعداد جامعه آماری N	سطح معنی داری
۰/۹۴۱	۳۸۰	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری

در عصر کنونی در کاهش محرومیت اجتماعات محلی، رویکردهای توسعه سنتی، عمدتاً بر مسائل اقتصادی، موفقیت چندانی به دنبال نداشته‌اند و توسعه پایدار زمانی امکان‌پذیر است که زمینه‌ساز توسعه فرهنگی، اجتماعی، نهادی و زیست‌محیطی - کالبدی را همگام با توسعه اقتصادی گردد. یکی از رویکردهایی که در طی سالیان اخیر به عنوان یک رهیافت برای توسعه اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی - نهادی و زیست‌محیطی - کالبدی ساکنان اجتماعات محلی مورد توجه قرار گرفته، توسعه گردشگری است. مطالعه حاضر بر پایه رویکرد توسعه پایدار گردشگری، به بررسی تأثیرات متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی پرداخته است.

در این بررسی در ابتدا با استفاده از تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی، جهت تقلیل معیارهای مورد مطالعه مبادرت در ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار، خوشه‌بندی معیارها صورت گرفت. به طوری که در هر بعد چهار خوشه با معیارهای همگن بدست آمد. در نهایت چهار خوشه بدست آمده در هر بعد، تحت یک خوشه کلان نام‌گذاری شدند. خوشه‌های کلان بدست آمده به ترتیب عبارتند از: «توانمندسازی اقتصادی و مدیریت و برنامه‌ریزی»، «توانمندسازی اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی» و «توانمندسازی محیطی و افزایش حساسیت‌های زیست محیطی» نام‌گذاری شده‌اند. با استفاده از روش میانگین ساده بر مبنای دیدگاه ساکنان منطقه، مشخص شد که هر کدام از خوشه‌های کلان ذکر شده به ترتیب با ضرایب ۳/۳۵، ۳/۱۸۵ و ۳/۳ در توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی (روستا و شهر) اثرگذار هستند. نتایج تحلیل واریانس دو طرفه نیز در بررسی تأثیر متقابل توسعه پایدار گردشگری با توسعه پایدار اجتماعات محلی در قالب ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار (اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و توسعه زیست‌محیطی - کالبدی) به واسطه خوشه‌های به دست آمده، نشان داد که توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند. بدین معنی که توسعه و بهبودی هر کدام از این عوامل بسترهای توسعه گردشگری و اجتماعات محلی را فراهم می‌نماید. بدین ترتیب یکی از مواردی که این پژوهش بر آن صحنه گذاشته است تأثیر پذیری توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی از همدیگر است. این یافته با یافته‌های پژوهش‌های پیشین (نجاززاده و نعمت الهی، ۱۳۹۵؛ اسماعیل زاده و همکاران، ۱۳۹۵). بنابراین بهبود و توسعه معیارهایی چون همگرایی در سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای، توسعه مدیریت مطلوب و برنامه‌ریزی، بهبود بازدهی و افزایش اشتغال و درآمد،

ارتقاء شرایط زندگی، سرمایه اجتماعی، توجه به مشارکت مردمی در فرآیند برنامه‌های توسعه‌ای، ایجاد همدلی و یکپارچگی، توجه به زیر ساختها، حفاظت از منابع سرزمینی، شناخت مسائل مربوط به اجتماعات محلی اعم از روستا و شهر، تشریح مساعی، حکمروایی خوب محلی، شناخت جاذبه‌های توریستی و معرفی آن به دیگران و ...، در قالب ابعاد سه گانه توسعه پایدار (اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی) بستر ساز توسعه گردشگری و اجتماعات محلی خواهد شد. به طوری که توسعه گردشگری منجر به توسعه اجتماعات محلی و بالعکس توسعه اجتماعات محلی، توسعه گردشگری در مناطق دارای جاذبه توریستی را به ارمغان خواهد آورد. بنابراین توجه به شاخص‌های توسعه پایدار در برنامه‌های توسعه ای برای اجتماعات محلی و گردشگری ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

نهایتاً با توجه به یافته‌های حاصل از این پژوهش می‌توان به این نتیجه رسید که توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی (شهر و روستا) که اساساً با توسعه همگام ابعاد اقتصادی - نهادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی معنی شده و بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند، در شهرستان نقده محقق نشده است. لذا با توجه به تأثیر دو سویه توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی بر یکدیگر ضروری به نظر می‌رسد که توسعه اجتماعات محلی و توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه که دارای پتانسیل‌ها و جاذبه‌های گردشگری است، جهت نیل به توسعه پایدار مورد توجه قرار گیرد.

منابع و مآخذ:

۱. اسماعیل زاده، حسن؛ صالح پور، شمس (۱۳۹۵). تحلیلی بر تأثیر توسعه پایدار اجتماعات محلی بر توسعه گردشگری طبیعی با نظرسنجی از ساکنان روستایی شهرستان نقده، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، شماره ۲، صص ۲۳۱-۲۱۳.
۲. تقی زاده قلعه جوقی، سیامک، معصومی، منوچهر (۱۳۸۹). بررسی تغییرات کاربری اراضی شهرستان نقده با استفاده از تکنیک‌های سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی، نشریه سپهر، دوره بیست و یکم، شماره هشتاد و چهارم.
۳. جمعه پور، محمود (۱۳۸۴). برنامه‌ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روشها، انتشارات سمت، تهران.
۴. جمعه پور، محمود و احمدی، شکوفه (۱۳۹۰). تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ)، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره ۱، صص ۶۳-۳۳.
۵. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود؛ اکبری سامانی، ناهید (۱۳۹۲). ارائه الگوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری پایدار روستایی (مطالعه موردی: دهستان لواسان کوچک)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره ۱، صص ۱۴۶-۱۲۳.
۶. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود؛ پورطاهری، مهدی (۱۳۸۹). فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، مجله پژوهش‌های روستایی، شماره ۱۴، صص ۴۱-۱.
۷. رکن‌الدین افتخاری، مهدوی، داوود؛ پورطاهری، مهدی (۱۳۹۰). ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری، فصلنامه مطالعات گردشگری شماره ۱۴.
۸. زنگی‌آبادی، علی، احمدیان، مهدی؛ کرمی، محمد (۱۳۹۳). تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه منطقه‌ای با بهره‌گیری تلفیقی از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه، مورد پژوهش: استان کردستان، دو فصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره پنجم، شماره ۱، پیاپی ۹، صص ۹۶-۸۳.
۹. فاضل بخششی، فرشته (۱۳۹۰). گردشگری جامعه محور، راهکاری جهت توسعه پایدار گردشگری در ایران، مرکز گردشگری علمی - فرهنگی دانشجویان ایران.
۱۰. سالنامه استان آذربایجان غربی (۱۳۸۹).
۱۱. شاپان، حمید؛ رضازاده، سید رضا؛ خسروبیگی، رضا (۱۳۹۰). ارزیابی پایداری توسعه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان کمیجان)، جغرافیا و توسعه، شماره ۲۴، صص ۱۲۰-۱۰۱.
۱۲. نجارزاده، محمد؛ نعمت الهی، مجید (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی در راستای پایداری و توسعه جوامع محلی در مناطق نمونه گردشگری، فصلنامه جغرافیا، دوره جدید، سال چهارم، شماره ۹، صص ۲۴۸-۲۲۵.

13. Barrera, A (2002), Proposal and Application of a Sustainable Development Index, Ecological Indicators, 2.

14. Bodewes, T., (1981), Development of Advanced Tourism Studies in Holland, Annals of Tourism, Vol. 8, No. 1, PP. 35-51.

15. Golusin, M (2009): Definition, characteristics and state of the indicators of sustainable development in countries of Southeastern Europe, *Agriculture Ecosystems and Environment*, 130.
16. Hall, M (2000). *Tourism planning; policies, processes and Relationships*. England: Pearson Education Limited.
17. Chuang, Sh. (2013). Residents' attitudes toward rural tourism in Taiwan: a comparative viewpoint, *Journal International Journal of Tourism Research*, 15 (2): 152-170. 32.
18. Lee, C. K., Kang, S. K., Long, P., & Reisinger, Y. (2010). Residents' perceptions of casino impacts: a comparative study. *Tourism Management*, 31(2), 189e201
19. Mahmoudi, Beytola, Haghestan, Amin & Maleki, Raheleh.(2011). Investigation of Obstacles and Strategies of Rural Tourism Development Using SWOT Matrix, *Journal of Sustainable Development*, Vol. 4, No. 2.
20. Mosely, M. (2002). *Sustainable Rural Development, The role of Community Involve Mentand Local Partnerships*.
21. Rattanasuwongchai, N., 1998, *Rural Tourism - the Impact on Rural Communities II. Thailand*, Food & Fertilizer Technology Center.
22. Smaranda Cosmaa, Dragos Pauna, Marius Bota, Cristina Fleseriu (2014). Innovation – auseful tool in the rural tourism in Romania *Procedia, Social and Behavioral Sciences* 148,pp 507-515.
23. Simpson, M. C. (2008). Community benefit tourism initiatives: a conceptual oxymoron? *Tourism Management*, 29, 1e18.
24. Tucker, H., (2003) *Living with Tourism Negotiating identities in a Turkish village*, Routledge, Taylor & Francis group: London and Newyork.
25. Nabi Najafi Gholam, Asghar Rashidi Ebrahim Hesari, Mohammad Jeddi, Froozan Fatallahzade(2016), *Strategic Planning of Regional Tourism with Sustainable Development Approach; Case Study: Khaf Region*, *Journal of Civil Engineering and Urbanism*, Volume 6, Issue 1: 07-15; Jan 25.